

SOME PECULIARITIES OF PREVENTIVE WORK WITH DEVIANT ADOLESCENTS**Kozubovsky R.***Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Department of Sociology and Social Work,
Uzhhorod National University, Uzhhorod, Ukraine***Buleza B.***post graduate student
Uzhhorod National University, Uzhhorod, Ukraine***ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФІЛАКТИЧНОЇ РОБОТИ З ДЕВІАНТНИМИ
НЕПОВНОЛІТНИМИ****Козубовський Р.В.***кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
соціології та соціальної роботи**Ужгородський національний університет, Ужгород, Україна***Булеза Б.Я.***Аспірант
Ужгородський національний університет, Ужгород, Україна*<https://doi.org/10.5281/zenodo.8091900>**Abstract**

This article is dedicated to the problem of deviant behavior and preventive work with children and adolescents. The worsening of social and economic situation in Ukraine has led to the number of children with deviant behavior being increased. It is the risk to any society, because behaviour of such children is usually contrary to general norms and rules; it is the risk to children themselves, a threat to their health, their further personal development and even their life. Thus, the problem of finding effective ways for preventive work with them is actualised. Some peculiarities of different kinds of preventive work are discussed and the ways of its improving are proposed.

Анотація

В статті розглядається проблема девіантної поведінки неповнолітніх і проведення профілактичної роботи з ними. Відзначається, що погіршення соціально-економічного становища країни впливає на зростання девіантних проявів серед неповнолітніх. Це становить ризик для суспільства і для самих неповнолітніх, оскільки може зумовити подальшу соціальну деформацію особистості, є небезпечним для її життя. Таким чином, сьогодні актуалізуються питання пошуку ефективних шляхів профілактики девіантної поведінки. Аналізуються деякі особливості використання різних видів профілактики девіантної поведінки неповнолітніх, пропонуються шляхи її вдосконалення.

Keywords: deviant behavior, adolescents, preventive work, scientific approaches.**Ключові слова:** девіантна поведінка, неповнолітні, профілактична робота, наукові підходи.

У будь-якому суспільстві існує певна система норм і правил поведінки, дотримання яких є обов'язковим для всіх членів суспільства.

Поняття норма може вживатися в широкому значенні (це - "правило, якому підпорядкована будь-яка діяльність", тобто, норма - це закон діяльності, а також у вузькому значенні, коли норма розглядається не як будь-які правила для дій, а тільки такі, які регулюють соціальну поведінку людей, взаємовідносини між особистістю і суспільством. Таким чином, мова йде про норми соціальні. Система соціальних норм є мірою діяльності, спрямованої на задоволення людиною своїх потреб, інтересів, на досягнення певних цілей. Вона окреслює межі допустимого, зумовлює санкції за відхід від них. Соціальні норми становлять основу визначення активної життєвої позиції людини. Усі соціальні норми вимагають або утримання від певних поступків, або активне здійснення тих чи інших дій. Отже, відхиленням від норми можна вважати

невідповідність поведінки або розвитку особистості суспільним вимогам.

Соціальні норми (правові, моральні, етичні) закріплені у відповідних документах. Слід відзначити, що багато з цих норм поєднують одночасно правові, моральні, етичні вимоги до поведінки людини, тому в окремих випадках порушення якоїсь норми розглядається як неетичний, аморальний вчинок, а в інших – вчинок визнається не тільки неетичним, але й протиправним і карається законом.

Якби найбільш важливі норми і правила поведінки, прийняті в данному суспільстві, не були закріплені у відповідних правових актах, суспільство не змогло б існувати: безпорядок, безладдя, анархія неминуче привели б його до загибелі. Тому всі найважливіші відносини, в які вступає людина, і зокрема ті, від яких залежить рівень її свободи, є правовими відносинами.

З цього приводу можна навести відомий вислів Гете, який став крилатим: «Тільки в законі може існувати істинна свобода».

Перші правові акти, які виробило людство, – це закони Хаммурапі (1792-1750 рр. до н.е.). Закони були і в більш стародавніх державах (наприклад в Шумері), але у нас дуже мало відомостей про них. Деякі з цих законів дуже цікаві і мають безпосереднє значення і сьогодні. Наприклад, древньоіндійські закони Ману (міфічний бог - прабацько людей) являли собою суміш норм звичайного права, моральних норм, релігійних вірувань. Особливо цікавим є факт, що в цих законах висловлюється думка про те, що бог створив людей з різними психологічними властивостями (гуманність, жорстокість, чесність, брехливість, скромність, зазнайство тощо) і, відповідно, їх поведінка буде різною, але в цьому випадку різними будуть у них і права.

Стародавні закони (Хаммурапі, Ману та ін.) вражали своєю похмурістю, навіть жорстокістю.

Класичними вважаються закони щодо поведінки членів суспільства, які існували в Стародавній Греції, Римі. Недаремно і сьогодні юристи вивчають римське право.

Право феодального суспільства розвивалось під значним впливом релігії. Догмати церкви стали одночасно і політичними актами, а біблійські тексти часто мали у суді силу закону.

Досить жорстокими були закони середньовіччя, хоча говорити про єдину чітку систему законів тут немає можливості, бо вона була відсутня. Буржуазне суспільство в значній мірі впорядкувало, систематизувало закони. Саме в буржуазний період історії склались юридичні аксіоми (істини, які не вимагають доказів). З того часу вони діють у більшості цивілізованих країн світу.

На жаль, вся історія людства свідчить про те, що законодавче закріплення основних норм і правил поведінки ще не забезпечує узгодженої з цими нормами поведінки. На всіх без винятку етапах розвитку людського суспільства часто мали місце випадки свідомого порушення норм і правил поведінки окремими громадянами, тобто прояви анти-суспільної поведінки. Антисуспільна поведінка може виражатися в трьох основних формах:

- 1) антисоціальний проступок, основною особливістю якого є порушення морально етичних норм і правил поведінки;
- 2) правопорушення, особливістю якого є порушення моральних і правових норм;
- 3) злочин – найбільш небезпечна форма антисоціальної поведінки, яка передбачає кримінальне покарання.

Відхилення від загальноприйнятих норм і правил поведінки зазвичай називають девіаціями, а поведінку – девіантною. Часто вживається також термін «делінквентна поведінка». На думку більшості вчених, така поведінка характеризує дії, які підлягають не тільки моральному осуду, але й караються законом.

Система покарань, передбачених Законодавством, та її реалізація не дають достатньо відчутних результатів у боротьбі з антисоціальними проявами. Практика свідчить про те, що в окремі періоди рівень злочинності може дещо знизитися, в інші – знову зрости.

Отже, очевидно, не стільки вдосконалення системи покарань (хоч і це, звичайно, потрібно), скільки своєчасна профілактична робота повинна стати основним напрямком у боротьбі з порушеннями норм і правил поведінки, прийнятих в даному суспільстві. Вважаємо за необхідне підкреслити, що профілактика обов'язково повинна бути своєчасною, тому що часто профілактичні заходи починають проводитися тоді, коли вони вже не можуть дати ефективних результатів.

Сьогодні посилюється тенденція до збільшення кількості антисуспільних проявів, що пов'язано з тими складними політичними, соціально-економічними умовами, які склалися в суспільстві. Але особливо небезпечною є стійка тенденція до зростання рівня девіантних проявів серед неповнолітніх.

Звичайно, правопорушення неповнолітніх – це дії, які, як правило, не становлять значної суспільної небезпеки, характеризуються примітивністю способів їх вчинення, часто мають чітко виражену дитячу мотивацію. Але вони надзвичайно небезпечні тим, що у випадку відсутності своєчасної реакції на них з боку батьків, учителів, громадськості, правоохоронних органів, проведення відповідної профілактичної роботи, можуть набувати систематичного характеру, сприяти поглибленню соціальної деформації особистості.

Термін «профілактика» вживається в багатьох галузях науки і найчастіше тлумачиться як «попередження», «запобігання». В «Енциклопедії для фахівців соціальної сфери» відзначається, що профілактика – це діяльність, спрямована на запобігання виникненню, поширенню чи загостренню негативних соціальних явищ і їх небезпечним наслідкам [1, с.166].

Вітчизняний учений О.Коваленко пропонує більш деталізоване визначення профілактики девіантної поведінки неповнолітніх як системи комплексних заходів, які здійснюються державними і громадськими організаціями і спрямовані на виявлення і ліквідацію причин, які негативно впливають на здоров'я і розвиток особистості неповнолітніх, сприяють їх бездоглядності, вчиненню ними правопорушень. Зміст профілактичної діяльності в найбільш загальному вигляді полягає в реалізації системи цілеспрямованих заходів, які забезпечують ефективну дію соціальних норм у всіх сферах життя суспільства [2, с.82].

Окремі українські вчені розмежовують поняття «запобігання», «припинення», «профілактика». На їх думку, профілактика – це багаторівнева система державних і громадських цілеспрямованих заходів щодо виявлення, усунення, нейтралізації причин та умов девіантної поведінки. Термін «припинення» відображає негативну оцінку події, котрою намагаються уникнути, й адресний активний характер запобіжних дій. Припинення полягає в діях, спрямованих на зупинення злочинної діяльності, яка вже почалася та недопущення настання злочинного результату. Запобігання є діяльністю держави та суспільства, спрямованою на утримання девіантних проявів на можливо мінімальному рівні через

усунення її причин і умов, а також на недопущення і припинення конкретних злочинних дій.

Результати аналізу наукової літератури свідчать, що у багатьох зарубіжних країнах найбільш поширеним є термін «prevention» (превенція, профілактика, попередження), який вживається в дуже широкому значенні. Зауважимо, що останнім часом цей термін почав досить активно використовуватися і в українській психолого-педагогічній, соціологічній, юридичній літературі.

Відомі різні види профілактики, які тісно пов'язані між собою (соціальна, педагогічна, соціально-педагогічна, психологічна, медична, кримінологічна та ін.)

Соціальна профілактика, яка здійснюється на рівні держави і розглядається як : сукупність державних, громадських, соціально-медичних і організаційно-виховних заходів, спрямованих на попередження, усунення або нейтралізацію основних причин і умов, що викликають різного роду соціальні відхилення негативного характеру та інші соціально небезпечні та шкідливі відхилення в поведінці. Її метою є створення передумов для формування законослухняної, високоморальної поведінки; система соціальних, правових, педагогічних та інших заходів, спрямованих на усунення причин і умов, що сприяють бездоглядності, скоєнню правопорушень і антигромадських дій неповнолітніми, здійснюваних у сукупності з індивідуальною профілактичною роботою та сім'ями, які перебувають в соціально небезпечному становищі.

Слід підкреслити, що соціальна профілактика є необхідним фоном, на якому більш успішно здійснюються всі інші види профілактики девіантної поведінки підлітків: психологічна, медична, соціально-педагогічна, педагогічна, кримінологічна.

Психологічна профілактика. Завдання психологічної профілактики: здійснення турботи про психічне здоров'я і психічні ресурси людей, робота з неповнолітніми, які мають низький рівень емоційних, поведінкових і навчальних розладів; робота з «групою ризику» (раннє виявлення у дітей та підлітків труднощів у навчанні і поведінці, а також подолання цих труднощів); робота з дітьми з яскраво вираженими навчальними або поведінковими проблемами, коли основною метою профілактики є корекція або подолання серйозних психологічних труднощів і проблем.

Педагогічна профілактика. Загалом, педагогічна профілактика – це система попереджувальних заходів, пов'язаних з усуненням зовнішніх причин, чинників та умов, що викликають ті чи інші недоліки (відхилення) у розвитку особистості. Вона здійснюється на фоні загальної гуманізації педагогічного процесу, причому успішність системи пов'язана, перш за все, з усіма суб'єктами педагогічного процесу.

Соціально-педагогічна профілактика часто розглядається вченими в контексті соціально-педагогічної роботи як комплекс цілеспрямованих колективних та індивідуальних впливів на свідомість, почуття і волю учнів з метою вироблення імунітету до

негативних впливів оточуючого середовища, попередження асоціальної спрямованості неповнолітніх, їх антигромадської поведінки і перебудови ставлення учнів до оточуючої дійсності у процесі перевиховання.

Медична профілактика спрямована на усунення несприятливих факторів, що викликають певні негативні явища, а також на підвищення стійкості особистості до впливу цих факторів; на раннє виявлення і реабілітацію нервово-психічних порушень і роботу з «групою ризику», наприклад, підлітками, що мають виражену схильність до формування відхилень у поведінці; вирішення спеціальних завдань, таких як лікування нервово-психічних розладів, що супроводжуються порушеннями поведінки, а також попередження рецидивів у осіб з уже сформованою девіантною поведінкою.

Кримінологічна профілактика включає такі компоненти : інформаційне забезпечення, яке передбачає політичну, економічну, правову, соціально-психологічну, кримінологічну, екологічну інформацію; цей компонент також повинен містити інформацію про облік неповнолітніх, які повернулися з виправних закладів, умовно засуджених, наркоманів тощо; координацію заходів кримінологічної профілактики; планування; контроль за виконанням планових заходів; оцінка результатів.

Існує ще один специфічний вид профілактики – віктимологічна, яку можна розглядати як окремий вид профілактики. Водночас, вона включає й елементи психологічної, педагогічної, соціальної профілактики. Це - діяльність соціальних інститутів, спрямована на виявлення, усунення чи нейтралізацію чинників, обставин, ситуацій, що формують віктимну поведінку і обумовлюють вчинення злочинів, виявлення груп ризику і конкретних осіб з підвищеним ступенем віктимності з метою відновлення або активізації їх захисних властивостей; а також розробка або вдосконалення вже наявних спеціальних засобів захисту громадян і конкретних осіб від злочинів [3]. Зауважимо, що цей вид профілактики в Україні розвинений поки що недостатньо.

Профілактика також може бути : первинною, вторинною і третинною.

Первинна профілактика спрямована на створення і розвиток умов, що сприяють здоров'ю, збереженню життя дітей і на попередження несприятливого впливу на них факторів соціального й природного середовища. Первинна профілактика є масовою і найбільш ефективною. Вона базується на комплексному системному вивченні впливу умов і факторів соціального і природного середовища на здоров'я й розвиток дитини. До заходів первинної профілактики належать засоби захисту, які можуть вплинути на несприятливі фактори, або на підвищення стійкості дитини до несприятливих факторів.

Завданням вторинної профілактики є якомога раннє виявлення негативних змін у поведінці дитини, що дає можливість також попередити їх подальший розвиток. Вторинна, або рання профілактика базується на результатах масової діагностики

різноманітних аспектів життєдіяльності учнів і є індивідуальною в плані корекції систем життєдіяльності і життєзабезпечення організму. Рання профілактика являє собою діяльність по запобіганню можливих порушень соціальних механізмів моральної регуляції.

Третинна, або цілеспрямована профілактика девіантної поведінки неповнолітніх – це сукупність заходів, спрямованих на попередження переходу наявних відхилень у поведінці в більш важку стадію. Третинна профілактика індивідуальна, вона містить заходи по виявленню і усуненню конкретних недоліків сімейного, шкільного і суспільного виховання, а також цілеспрямовану роботу з тими неповнолітніми, які мають відхилення в поведінці, вже здійснили певні проступки.

Профілактика – це частина загального навчально-виховного процесу загальноосвітньої школи. Система профілактики в навчальному закладі повинна бути представлена в двох формах: загальною ранньою профілактикою з усіма учнями і спеціальною профілактикою з важковиховуваними, схильними до девіацій учнями, які доцільно проводити у взаємодії з правоохоронними органами і соціальними закладами.

В концептуальному плані у профілактичних технологіях виділяють, перш за все, інформаційний підхід. Він базується на тому, що відхилення від соціальних норм відбуваються тому, що неповнолітні їх просто не знають. Тому основним напрямком роботи повинно бути інформування неповнолітніх про їх права і обов'язки, про вимоги, які пред'являються державою й суспільством до виконання встановлених для даної вікової групи соціальних норм. Це можна здійснювати через ЗМІ, кіно, театр, художню літературу й інші твори мистецтва, а також через систему соціального навчання з ціллю формування правосвідомості неповнолітніх, засвоєння ними моральних норм поведінки у суспільстві.

Соціально-профілактичний підхід має головною метою виявлення, усунення та нейтралізацію причин і умов, які викликають різного роду негативні явища. Основою цього підходу є система соціально-економічних, організаційних, правових, виховних заходів, які проводяться державою, конкретними соціально-педагогічними закладами, соціальним педагогом для усунення або мінімізації причин девіантної поведінки.

Суть медико-біологічного підходу полягає у попередженні можливих відхилень від соціальних норм цілеспрямованими заходами лікувально-профілактичного характеру по відношенню до осіб, які страждають різними психічними аномаліями. Дуже важливим є своєчасне розпізнання різних патологічних порушень психіки, які можуть спровокувати здійснення неповнолітнім необдуманих вчинків. Такі діти мають бути обстежені психіатром з відповідним медичним лікуванням, яке повинно доповнюватись виховними впливами з боку соціального педагога, психолога.

На нашу думку, найбільш ефективним є психолого-педагогічний підхід, який полягає у відтворенні та корекції якостей особистості учня з

девіантною поведінкою, особливо моральних і волевових.

Аналізуючи сучасну структуру вітчизняної системи профілактики, яка стосується учнівської молоді, В. Оржеховська, Т. Федорченко[4] відзначають, що її важливою рисою є те, що вона представлена численними органами і соціальними інститутами, що вирішують виховно-профілактичні завдання найрізноманітнішими методами і засобами. Ці органи поділяють на загальні і спеціальні.

Загальні органи профілактики – (навчально-виховні, культурно-дозвілєві, спортивно-оздоровчі й інші установи, що діють у системі освіти, культури і т.д.) здійснюють профілактичну роботу в ході вирішення завдань виховання і формування у підростаючого покоління стійких моральних принципів, правової суспільної поведінки.

Спеціальні органи профілактики – (правоохоронні органи, служби у справах дітей, органи опіки і піклування і т. ін.) безпосередньо ведуть роботу з дітьми, підлітками, сім'ями групи ризику, з неповнолітніми правопорушниками і злочинцями, що повернулися з виховних колоній і спеціальних навчально-виховних установ, засуджених судом до різних мір покарання, не пов'язаних з позбавленням волі.

Зауважимо, що межа між загальними і спеціальними органами профілактики досить відносна. Так, профілактична робота з підлітками з різного роду формами психічної і соціальної дезадаптації і з сім'ями, що характеризуються тими або іншими факторами ризику, ведеться не лише спеціальними, але і загальними органами профілактики.

Слід підкреслити, що політика держави стосовно профілактики девіантної поведінки неповнолітніх будується у відповідності з принципами і нормами міжнародного права з метою забезпечення, перш за все, реалізації прав дитини та їх ефективного захисту. В Декларації прав дитини, Конвенції про права дитини, Всесвітній декларації про забезпечення виживання, захисту і розвитку дітей та інших важливих міжнародних документах документах містяться положення, спрямовані на забезпечення особливих прав та інтересів підростаючого покоління, підкреслюється, що при вирішенні будь-яких проблем дитинства слід звертати увагу на те, що дитина внаслідок її фізичної і розумової незрілості, вимагає спеціального турботи, правового захисту як до народження, так і після [5].

Отже, в Україні здійснюється певна профілактична робота з неповнолітніми, але вважаємо, що вона не є достатньою. Крім того, профілактичними заходами охоплені в основному неповнолітні підліткового віку, оскільки девіантні прояви найбільш поширені саме у цьому віці. Проте профілактика буде ефективною, якщо її розпочинати значно раніше, коли помітні тільки перші симптоми можливих відхилень у формуванні особистості, які часто проявляються вже у молодшому шкільному віці. Також варто звернути більше уваги на віктимну профілактику, оскільки сьогодні в період воєнного стану значна кількість неповнолітніх стають жертвами насильства, що негативно позначається на їх

подальшому розвитку. Важливим завданням є вдосконалення професійної підготовки фахівців для забезпечення профілактичної роботи, залучення до цієї роботи волонтерів.

Список літератури:

1. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. 2 видання / За заг. ред. І.Д.Звереві. Київ, Сімферополь : Універсум, 2013. 536 с.
2. Коваленко О.И., Филонов В.П. Курс лекцій по криминологии и профилактике преступлений. Донецк : Донеччина, 1995. 590 с.

3. Косенко С.С. Віктимологічна профілактика статевого злочинів щодо неповнолітніх : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата юридичних наук : 12.00.08. К., 2004. 20 с.

4. Оржеховська В.М., Федорченко Т.Є. Профілактика девіантної поведінки неповнолітніх. Черкаси : Вид. Чабаненко Ю., 2008. 376 с.

5. Дитинство в Україні : права, гарантії захист / Збірник документів. К. : АТ «Видавництво Столиця», 1998. 292 с.

FAMILY WORK IN THE BRITISH SYSTEM OF SOCIAL AND LEGAL DEFENSE OF ADOLESCENTS

Kozubovska I.

Doctor of Pedagogic Sciences, Professor, Head of Department of General Pedagogy and Pedagogy of Higher School, Uzhorod National University, Uzhorod, Ukraine,

Mylian Zh.

teacher of the Department of General Pedagogy and Pedagogy of Higher School, Uzhorod National University, Uzhorod, Ukraine,

РОБОТА З РОДИНОЮ В БРИТАНСЬКІЙ СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ НЕПОВНОЛІТНІХ

Козубовська І.В.

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи, Ужгородський національний університет, Ужгород, Україна

Милян Ж.І.

викладач кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи Ужгородський національний університет, Ужгород, Україна

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8091909>

Abstract

This article deals with the problem of work with families in Great Britain. It is a part of social and legal defense of adolescents in modern British society. Social policy of Great Britain is directed to the creation of the appropriate conditions for the successful education of all children in all families. Different family programs are realized and different social services take part in this work. Special attention is paid to the important role of schools with parents.

Анотація

В статті розглядаються питання роботи з родиною у Великій Британії. Наголошується, що це частина соціально-правового захисту неповнолітніх у британському суспільстві. Соціальна політика Великої Британії спрямована на створення належних умов успішного виховання кожної дитини в кожній родині. Існує багато різних програм роботи з родиною, які реалізуються різними соціальними службами. Особлива увага звертається на важливу роль школи в роботі з батьками.

Keywords: adolescents, social and legal defense, family work, school, Great Britain.

Ключові слова: неповнолітні, соціально-правовий захист, робота з родиною, Велика Британія.

У Великій Британії значна увага надається питанням соціально-правового захисту дітей і родини. Так, серед основних завдань сучасної соціальної політики держави можна виокремити: підвищення загальноосвітнього рівня підростаючого покоління; професійну підготовку та надання стартових можливостей для активної участі молоді у трудовому процесі суспільства; надання державної підтримки та допомоги дітям з фізичними чи психічними вадами, певними захворюваннями; турботу про сім'ю

як частинку суспільства, як провідний фактор первинної соціалізації дитини; створення у соціумі (община, квартал, мікрорайон) дозвільних, трудових та інших видів спільнот дітей, молоді та дорослих; профілактику та корекцію девіантної поведінки молоді як важливу частину молодіжної політики та ін. [1- 3].

Існує безліч програм роботи з родиною. Сімейні / батьківські програми можуть відрізнятися за своєю інтенсивністю, бути платними або без-